

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 74+76/766

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-2-1>**Вероніка ЗАЙЦЕВА,***orcid.org/0000-0003-1160-1760**кандидат мистецтвознавства,**доцент кафедри образотворчого мистецтва**Інституту мистецтв**Київського університету імені Бориса Грінченка**(Київ, Україна) nika.zaytseva@gmail.com***Алла БУЙГАШЕВА,***orcid.org/0000-0002-3549-195X**професор,**професор кафедри образотворчого мистецтва**Інституту мистецтв**Київського університету імені Бориса Грінченка**(Київ, Україна) ABB10@i.ua***Світлана СТРЕЛЬЦОВА,***orcid.org/0000-0003-4612-911X**старший викладач кафедри образотворчого мистецтва**Інституту мистецтв**Київського університету імені Бориса Грінченка**(Київ, Україна) s.strieltsova@kubg.edu.ua***ОБРАЗОТВОРЧА СВОЄРІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ ГРАФІКИ
XX СТОЛІТТЯ В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ**

Дослідження в галузі культури створення книжки є вагомим чинником у питаннях сучасного графічного мистецтва, адже поняття «мистецтво книги» охоплює широку галузь художнього та видавничого професіоналізму. Будь-яке видання становить специфічну просторову систему зі своїми законами внутрішньої організації.

У процесі розвитку української графіки XX століття загалом і в окремих художніх явищах, мистецьких творах простежується постійна взаємодія інтернаціонального й національного, загального й специфічного, нового й традиційного. На розвиток сучасного графічного мистецтва вплинула переоцінка естетичних якостей національного мистецтва.

Особливе місце в українській графіці завжди займала книжкова графіка. Нині ми маємо значний масив прекрасних творів у жанрі книжкової ілюстрації. У цих творах водночас відобразилися й історія української літератури, й історія вітчизняної графіки, й історія культурно-історичного поступу України взагалі. Тому книжкова графіка є надзвичайно плідним об'єктом дослідження, тією точкою перетину, у якій відбувається процес непростих взаємодій чинників суспільно-політичних, духовно-культурних і художньо-естетичних.

З історії мистецтва оформлення книжок відомо, що протягом століть ілюстраціям надавали вагомому значення, адже яскраві малюнки були єдиним ефективним засобом розкриття текстової інформації для малограмотних читачів. Ілюстрації, виконані у своєрідній образотворчій інтерпретації, не тільки супроводжували текст літературних творів, а й значною мірою доповнювали його, розкриваючи основну сюжетну канву. Цьому сприяло кілька важливих чинників: поширення ідей «нового мистецтва» й піднесення національно-культурного руху.

Українські графіки опанували багату спадщину митців минулих століть. З роками накопичувався творчий досвід, до ілюстрування книги зверталися нові й нові талановиті майстри, творчим набутком яких і визначається обличчя української книжкової графіки на різних етапах її розвитку.

Сьогодні є потреба нового усвідомлення історичної детермінації української книжкової графіки протягом XX століття під впливом різних зовнішніх факторів.

Ключові слова: дослідження, культура, ілюстрація, книга, мистецтво, видавництво, національні традиції.

Veronika ZAITSEVA,
orcid.org/0000-0003-1160-1760
Candidate of Art History,
Associate Professor at the Department of Fine Arts
Institute of Arts
of Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) nika.zaytseva@gmail.com

Alla BUIHASHEVA,
orcid.org/0000-0002-3549-195X
Professor,
Professor at the Department of Fine Arts
Institute of Arts
of Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) ABB10@i.ua

Svitlana STRELTSOVA,
orcid.org/0000-0003-4612-911X
Senior Lecturer at the Department of Fine Arts
Institute of Arts
of Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) s.strieltsova@kubg.edu.ua

PICTORIAL ORIGINALITY OF UKRAINIAN BOOK GRAPHICS OF THE XX CENTURY IN THE GENERAL EUROPEAN CULTURAL SPACE

Research of the book culture field is an important factor in plastic art contemporary. Indeed the concept of “book art” covers big area of belles-lettres and professional publishing. Any publication is a specific spatial system with its own laws of internal organization.

In the development of the Ukrainian graphic art of the twentieth century as a whole and in specific art events and artistic works, a constant interaction of international and national, general and specific, modern and traditional is traced. The development of the new graphic art was especially influenced by reevaluation of aesthetic qualities of national art.

Book graphics have always occupied a special place in Ukrainian graphics. Today we have a significant array of beautiful works in the genre of book illustration. These works simultaneously reflected the history of Ukrainian literature, the history of national graphics and the history of cultural and historical progress of Ukraine in general. Therefore, book graphics is an extremely fruitful object of study, a point of intersection at which the process of difficult interactions of socio-political, spiritual-cultural and directly artistic and aesthetic factors takes place.

It is known from the history of the art of book design that illustrations have been valued for centuries, as bright drawings were the only effective means of revealing textual information to illiterate readers. The illustrations, executed in a kind of visual interpretation, not only accompanied the text of literary works, but also largely complemented it, revealing the main plot outlines. This was facilitated by several important factors: the spread of ideas of «new art» and the rise of the national-cultural movement.

Ukrainian graphic artists have mastered the rich heritage of artists of past centuries. Over the years, creative experience has been accumulated, new and new talented masters have turned to book illustration, whose creative achievements define the face of Ukrainian book graphics at different stages of its development.

Today there is a need for a new understanding of the historical determination of Ukrainian book graphics during the twentieth century under the influence of various external factors.

Key words: *research, culture, illustration, images, book, art, publishing, national traditions.*

Постановка проблеми. Дослідження в галузі культури створення книжки є актуальним у сучасних умовах культурного відродження України. Варто зауважити, що сучасне мистецтво книги охоплює широку галузь художнього та видавничого професіоналізму й без зайвих перебільшень може сприяти подальшому розвитку книжкового мистецтва України. Утім дослідження творчого доробку українських майстрів книжкової графіки

потребують подальшого розкриття характерних особливостей цього явища української культури в загальноєвропейському культурному просторі.

Аналіз досліджень. У ґрунтовних дослідженнях українських мистецтвознавців-дослідників виявлено різні школи, напрями, особливості творчого методу та стилю відомих майстрів, проаналізовано, як змінювалися художні смаки і стилі в процесі оформлення літературних творів, роз-

крито творчий доробок у галузі книжкової графіки. Важливі теоретичні положення викладено в працях таких знаних науковців, як О. О. Авраменко, Ю. В. Белічко, В. А. Бокань, Б. В. Валуєнко, І. І. Верба, М. М. Гордійчук, М. О. Криволапов, О. А. Лагутенко, О. В. Ламонова, Д. В. Малаков, Л. П. Польовий, О. К. Федорук, Д. Д. Фоменко, А. П. Шпаков та інші.

У монографії «Українська графіка першої третини ХХ століття» (2006) дослідниця української графіки Ольга Лагутенко зазначає: «Українське книжкове мистецтво завжди привертало увагу мистецтвознавців, культурологів та істориків. Витончено інтелектуальне, певною мірою вільне від політичної заангажованості, воно впродовж бурхливого ХХ століття становило зону художньої свободи і прояву цікавих індивідуальностей у мистецтві» (Лагутенко, 2006: 8).

Мета статті – дослідження розвитку напрямів українського книжкового мистецтва ХХ століття та його місце в європейському й світовому культурному просторі, також на основі аналізу композиційних законів споріднення ілюстрацій і тексту в книзі виявити деякі специфічні традиції в галузі українського мистецтва книги.

Виклад основного матеріалу. Перша третина ХХ сторіччя відроджує книгу як складне художнє явище. З огляду на загальні тематичні спрямування творів мистецтва та на художні завдання в галузі образно-стилістичних шукань, перед митцями поставали новочасні творчі завдання. Означений період вирізняється принципово новим світобаченням, новою стилістикою та розробкою інших образотворчих засобів щодо втілення образної художньої мови.

Початок ХХ століття відзначений суттєвими змінами в культурному житті Києва, Одеси, Харкова й інших українських міст. Виникали та розвивалися культурні осередки й місцеві товариства художників, проводилися виставки. У періодичних виданнях з'являється мистецька критика, де розглядалася й аналізувалася творчість тогочасних українських художників, що працювали в царині мистецтва книги. «Жовтнева революція» поставила перед митцями нові проблеми: визначення ставлення до культурної спадщини й водночас творення нової пролетарської культури. Навколо художників об'єднання «лівих» гуртувалися представники нових мистецьких течій – футуристи, кубісти, супрематисти, неопримітивісти.

Твори української книжкової графіки першої третини ХХ століття свого часу широко «мандрували» по Україні, потрапляли за кордон. Вони не створювалися в ситуації «залізної завіси». Укра-

їнські художники працювали в Парижі, Мюнхені, Лейпцигу, Празі, Варшаві, Кракові, Москві, Петербурзі. На мову української графіки впливали традиції й нові течії мистецтва західноєвропейського, російського, польського, національні художні джерела, що переплетені у творчості кожного художника (Зайцева, 2019: 6).

Художникам книги властива підвищена вимогливість до створення власного «почерку» в ілюструванні з тенденцією до національної своєрідності. Так, для українських майстрів справжнім животворчим джерелом послугувало багатство технічних і художніх надбань вітчизняних стародруків, а також висока культура видань країн Західної Європи.

Мистецтво графіки на початку ХХ століття пережило справжній ренесанс. Майстри поставили перед цим видом мистецтва велику кількість завдань як суто художніх, філософських, так і соціальних, суспільно-політичних. Журнальна та книжкова графіка, малюнок до газетного видання, плакат – ці форми графічної творчості набували пріоритетного розвитку в образотворчому мистецтві в його стиканнях із плінним життям. Саме графіка існує на межі індивідуально-неповторного й масового тиражованого мистецтва, що набуло нового розвитку завдяки прогресу в галузі поліграфічного виробництва. У графічному мистецтві знайшли вихід ті проблеми, що гостро постали перед митцями на зламі століть і які вони відчували як зіткнення протилежностей – елітарне і масове, рукотворне і тиражоване, матеріальне і духовне, новітнє і традиційне (Владич, 1967: 4).

Співвідношення «інтернаціонального» та «національного» в мистецтві було однією з актуальних проблем, яку поставили майстри стилю модерн. Апологети нового стилю маніфестували універсальність його формотворчих засобів, але водночас не менш актуальним для художників і архітекторів було бажання відродити певні національні традиції. (Авраменко, 1992: 1).

Художники книги спрямовували свою творчість на активний пошук нових засобів художньої виразності, нового рішення основних елементів у зовнішньому і внутрішньому оформленні книги. Графіки досягли в цій галузі мистецтва вагомих успіхів, які переконливо свідчили про загальне піднесення художньо-поліграфічної культури. Тому вже в цей період визначаються основні риси української книги, які дають нам усі підстави твердити, що митці прагнули створення цілісного вирішення оформлення книги як єдиного художнього організму.

Серед художників було тяжіння до комплексного сприймання й трактування всіх елементів оформлення книги – обкладинки, форзаца, фронтисписа, титулу й контртитулу, шмуцтитулів, заставок, кінцівок та ініціалів. Завдяки цьому книга сприймалася читачем як предмет мистецтва, як дорогоцінний художній витвір. Урахування всіх цих важливих елементів сприяло швидкому зростанню культури книги на Україні (особливо в центральних видавництвах, де працювали найвидатніші майстри цієї справи). І тому ми впевнено можемо говорити про наявність справжнього високого мистецтва книги вже в той період. Чимало книжок виходили на високому рівні художньої культури, який і донині є для нас зразковим. Це книги, у яких відчутне прагнення митців зберегти все краще, здобуте працею кількох поколінь майстрів книги, прагнення відстояти глибокі змістовні традиції художників демократичного мистецтва, що визначають характер української книжкової графіки цього періоду (Зайцева, 2019: 6).

Так, один із засновників нової школи – Георгій Нарбут, пройшов у творчості через стиль модерн із його тяжінням до синтезу мистецтв і був визнаним професіоналом книги. Привабливість його творчих рішень, вишуканий смак і знання художніх стилів сприяли тому, що художник став на довгі роки кумиром графіків, започаткував найбільш широку та впливову течію в українському графічному мистецтві 1920-х років, що отримала назву «нарбутівська» (Владич, 1967: 4).

Для Георгія Нарбута взірцем глибокого занурення в життя й побут людини було народне мистецтво, якому властиві певні канони й умовності, захоплення яскравими фарбами та безпосередність світовідчуття, уникнення зовнішньої описовості. Митець звертається до зразків українських стародруків, утілює зображальні мотиви в символічній композиції.

Основною і найвпливовішою була на той час група митців, що прямо або опосередковано перебували під впливом широких творчих принципів Георгія Нарбута. Значно меншим було коло художників, що поділяли схематично-стилізаторські погляди на мистецтво книги. До третьої групи належать гравери, які захоплено розвивали ідеї В. Фаворського щодо пріоритету киелографії в книзі, залишаючись при цьому на ґрунті національних традицій. І, нарешті, до ілюстрування й оформлення книги вдавалося чимало художників, які належали до течії конструктивізму (ними розроблялися проблеми конструкції книги), вони надавали величезного значення суто поліграфіч-

ним елементам при вирішенні художнього образу книги (Зайцева, 2019: 6).

У процесі цих пошуків визначаються основні лінії, творчі напрями, до яких тяжіють певні групи художників, що здобули значні досягнення в завоюванні висот графічної майстерності, серед них – І. Падалка, С. Налепинська-Бойчук, В. Кричевський, О. Сахновська й інші.

Вищі досягнення української книжкової графіки цього часу дають нам усі підстави твердити про значний поступальний хід цього мистецтва, про формування яскравих творчих індивідуальностей, які визначають сьогодні самобутнє обличчя української графіки та її місце у світовому мистецтві.

Шлях до самостійності й художньої значущості мистецтва книжкової ілюстрації в Україні йшов через поглиблене розкриття ідейного та художнього змісту літературного твору, через створення правдивих, реалістичних, життєво переконливих образів літературних героїв. Це було основним завданням ілюстраторів української класичної літератури. Ідеологи радянської України вимагали від художників поглибленого вивчення радянської дійсності, пристрасного відтворення в реалістичних мистецьких формах героїки й пафосу трудових буднів. І варто відзначити, що в радянській художній культурі цілком закономірно виникло й утвердилося мистецтво «соціалістичного реалізму», а в галузі книжкової графіки досягла високого художнього рівня глибоко правдива, реалістична, багата змістом книжкова ілюстрація. З огляду на це, здобуткам вітчизняних майстрів книжкової графіки «радянського періоду» присвячено чимало мистецтвознавчих праць. Утім до цього часу дослідники книжкового мистецтва розглядали переважно окремі етапи й тенденції розвитку українського книготворення, відповідно, не розглядали цей процес комплексно, з огляду на культурно-історичний контекст (Зайцева, 2019: 6).

Варто зазначити, що численні імена художників за радянських часів перебували під пильною цензурою, узагалі були викреслені з історії через свої національні уподобання або з причини їх зацікавлення «формалістичними течіями».

У середині 1950-х і в 1960-і роки широкий приплив до видавництва талановитої молоді, що принесла із собою в мистецтво книги сміливість рішень, пошуки нових засобів художньої виразності, визначив глибокі зрушення в цій галузі мистецтва. До того ж це до певної міри було підготовлено всім ходом розвитку книжкової графіки повоєнного часу.

Традиції реалістичної, ілюстрації широко використовувалися у творчості українських графіків, особливо в період 1930-х – 1950-х років. Це вимагало від книговидавців збільшення видань саме тих книг, які були б зрозумілі найширшим масам трудящих.

Основні сили книжкового мистецтва зосереджуються в Києві, у якому функціонують провідні видавництва й працюють майстри книги. У ньому ж набула високого піднесення й художня освіта в галузі підготовки художників-графіків, що зосереджувалася в Київському державному художньому інституті. Видатними професорами майстерні книжкової графіки в ті часи були В. Касіян, І. Плещинський, М. Попов, Г. Якутович.

У цей час до ілюстрування книг звертається чимало художників-живописців. І це, безперечно, мало свої позитивні наслідки. Багато митців почали ставитися до кожної ілюстрації з такими самими вимогами, як і до картини: кожен малюнок мав бути закінченим, щодо ясності розкриття основної ідеї і характеристики кожного окремого персонажа, продуманої композиції в цілому та кожної її деталі. Цим значною мірою можна пояснити й появу низки станкових графічних циклів за мотивами того чи іншого літературного твору, у яких утілювався широкий синтетичний зміст книги в цілому, а не окремих її рядків, конкретної сюжетної ситуації, і це, у свою чергу, сприяло подоланню в книжковій графіці «ілюстративності» у вузькому розумінні цього слова. Типовими із цього погляду є ілюстрації М. Дерегуса до повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» та Г. Меліхова до роману С. Злобіна «Степан Разін» (1953).

«Залучення до роботи в галузі книжкової графіки живописців дало свої позитивні наслідки в тих випадках, коли живописці вивчали специфіку книги як цілісного художньо-поліграфічного комплексу. Позитивним було й те, що ілюстрація позбавлялася дріб'язкового слідування за текстом книги, випадковості в композиціях, поверховості в трактуванні образів і набувала нових рис: повноти й широти правдивого багатопланового розкриття образів, цілої панорами життя за певних історичних обставин» (Зайцева, 2019: 6).

Досліджуючи ці тенденції, безумовно, можна стверджувати, що такі зміни мали позитивні наслідки для української книжкової графіки. Взаємовпливи різних видів мистецтва завжди сприяли збагаченню кожного з них: у повоєнний період живописні прийоми сприяли розвитку графіки, а живопис, у свою чергу, вбирає графічні принципи komponування й графічні умовності трактування природи (Зайцева, 2019: 6).

Художники, як і теоретики, доходять висновку: щоб бути художнім, зображення потребує умовності, цілісності, самодостатності. Саме графіка як вид мистецтва могла повною мірою відповідати цим вимогам умовності, а також бажанням суб'єктивного вираження. Але водночас графіка існує на межі мистецтва, індивідуально-неповторного й разом із тим масово тиражованого, що стало можливим завдяки прогресивним зрушенням у поліграфічній галузі, розвитку нових тенденцій у виробництві, про що пише в книзі «Українська графіка ХХ століття» відомий мистецтвознавець Ольга Лагутенко (Лагутенко, 2011: 9).

Велике значення для розвитку графіки 1960-х років мало те, що завдяки поповненню молодими випускниками художніх вишів і сформованим тоді яскравим творчим індивідуальностям сформувалося самобутнє обличчя української графіки, що й сьогодні займає належне їй місце у світовому мистецтві.

Українські графіки демонструють нове ставлення до простору аркуша, відмовляючись від так званих «живописних» технік (малюнок тушшю з попередньою акварельованою підфарбовкою). Натомість формується нова графічна мова, а саме: набуває популярності ліногравюра з її підкреслено чіткими лініями та лаконічно стриманим кольоровим вирішенням.

Художники-графіки, чия творчість розвивалася в цей період (А. Базилевич, О. Данченко, М. Компанець та інші), створювали композиційно цілісні книжкові ансамблі, а не окремі ілюстраційні аркуші, подібні до станкових графічних творів.

Новаторство передусім помітне в характері вільних, гострих за композицією малюнків, у продуманості конструкції й макета книги в цілому, у єдності й підпорядкованості всіх елементів оформлення загальному задумові, починаючи з обкладинки, титульної сторінки, ілюстрацій і закінчуючи найдрібнішими деталями книги. У пошуках яскравих, нових, сучасних форм художнього оформлення в ілюструванні книжок не можна йти лише торованим шляхом і, відмовившись від одноманітності тонових ілюстрацій (які нерідко мали натуралістичний характер), кидатися в поверховість гострої, але дуже легковажної, приблизної за малюнком і трактуванням образів декоративної манери.

Особливістю художників 1960-х – початку 1970-х років стала їх надзвичайно гостра зацікавленість українською історією, народним побутом та мистецтвом. Так, працю художників 1970-х років можна визначити як популяризаторів фольклорної течії в графічному мистецтві. Художники-

професіонали виступали виразниками естетики народного духу, створюючи низку графічних ілюстрацій до творів класиків української літератури.

Із середини 1980-х років в українському суспільстві розпочався новий історичний період реформування й соціальних відносин, що зачепив його духовні основи та зумовив нові естетичні критерії в галузі художньої творчості й засади її функціонування. Відтак упродовж «горбачовської перебудови» в процесі розбудови молодого української держави, свідомість багатьох митців різко змінювалася у своїх світоглядних позиціях, що зумовило зміни у виражальній художній мові. Вийшли з підпілля на широку глядацьку аудиторію художники андеграунду. Виступили молоді митці так званої «нової української хвилі», уже зовсім не стримувані будь-якими догматичними обмеженнями соцреалізму. Тоді почалося вироблення нової художньої моделі, пошук вираження філософського підтексту творів у різнобічних стильових модулях художньої форми.

З початку 1990-х років визначився другий етап своєрідного постмодерністського ренесансу. Порівняно з творами митців першої української хвилі часів перебудови твори сучасних митців відзначаються глибшим переосмисленням художньої форми. У них філософський підтекст домінує над відкритою сюжетно-інформаційною довідковістю, відчувається бажання авторів глибше зазирнути в структуру Всесвіту й людського буття, простежується тенденція до зосередження на візуальній самоцінності художнього образу, до вибору техніки, яка допомагає авторові створити власний пластичний код (Зайцева, 2019: 6).

Варто відзначити, що за останні десятиліття посилилося прагнення до органічної єдності всіх художніх елементів книги, що сприяють образному розкриттю змісту твору. Досягнуто певні успіхи в художньому оформленні книги: у різноманітності побудови макета, у культурі сучасного шрифту.

Видавничо-поліграфічна культура та новітні технології дали змогу здійснювати складніші завдання. Сучасна стильова образотворча виразність книжкової графіки складалася поступово у творчості значної групи видатних українських митців.

Висновки. Виходячи з викладеного, ми маємо всі підстави стверджувати про формування самобутньої національної школи в оформленні книги при всій різноманітності творчих індивідуальностей. Спираючись на животворні традиції вітчизняного народного мистецтва та вивчаючи позитивний досвід сучасної зарубіжної книжкової графіки, майстри української книги повсякчас оновлюють прийоми й методи ілюстрування, макетування та конструювання книги.

На прикладах ілюстративного матеріалу в друкованих виданнях з'ясовано особливості тенденцій образотворчої мови видатних українських майстрів книжкової графіки, проаналізовано, як у різні історичні періоди змінювалися художні смаки та стилі в процесі оформлення літературних творів. Прагнучи визначити місце української культури в загальносвітовому контексті, митці досліджували пам'ятки минулого, відкриваючи в них непересічні мистецькі цінності, здобуваючи в їх пластичній мові форми та методи, які вони поєднували з надбанням новітніх художніх течій.

Мистецтво української графіки, перебуваючи під впливом різних суспільно-політичних і безпосередньо художньо-естетичних чинників, ґрунтується на духовно-культурних засадах національного відродження.

Таким чином, досліджуючи й аналізуючи специфіку образно-візуальної мови української книжкової графіки ХХ століття можна зазначити, що завдяки своїй багатогранності українське книжкове мистецтво демонструє поєднання загальноєвропейських мистецьких тенденцій і національних особливостей і займає чинне місце в загальноєвропейському культурному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. О. Публікація-есе: Після соцреалізму. Нова Генерація. Київ, 1992. 34 с.
2. Белічко Н. Ю. Книжкова графіка 50–70-х років ХХ століття. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2003. Вип. 8. С. 126–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2003_8_9.
3. Валуєнко Б. В. Архітектура книги. Київ : Мистецтво, 1976. 344 с.
4. Владич Л. В. Мовою графіки. Київ : Мистецтво, 1967. 248 с.
5. Історія українського мистецтва : у 5 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. 2007. Т. 5 : Мистецтво ХХ століття. 1048 с.
6. Зайцева В. І. Художня інтерпретація літературних образів Івана Котляревського у культурно-історичному контексті кінця ХІХ – початку ХХІ століть : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / АН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2019. 180 с.
7. Криволапов М. О. Про мистецтво та художню критику ХХ століття : збірник наукових праць. Київ : ІСМ, 2006. 227 с.
8. Лагутенко О. А. Українська графіка першої третини ХХ століття. Київ : Грані-Т, 2006. 240 с.
9. Лагутенко О. А. Українська графіка ХХ століття : монографія. Київ : Грані-Т, 2011. 184 с.

10. Ламонова О. Шляхи української графіки II-ї половини XX століття. Мистецька мапа України. Київ : кат. / Проект Музею сучасного мистецтва України. Київ, 2015. С. 246–247.
11. Петрова О. Фольклорні традиції в українській ілюстрації 70–80-х років XX сторіччя. Київ : Стилос, 2000. Вип. 5 «Культурологія». С. 61–68.
12. Шпаков А. П. Художник і книга. Київ : Мистецтво, 1973. 256 с.

REFERENCES

1. Avramenko O. Publication-essay: Pislia sociorealismu. Nova Generacia [After Socialist Realism. New Generation], 1992. p. 34. Kyiv: [in Ukrainian].
2. Belichko N. Yu. Knyzhkova hrafika 50–70-kh rokiv XX stolittia [Book graphics of the 50-70s of the twentieth century]. Vyp. 8. Kyiv: 2003. pp. 126–141 [in Ukrainian].
3. Valyenko B. V. Arhitekturna knyha [Architecture book]. Kyiv: 1976. 344 p. [in Ukrainian].
4. Vladych L. V. Movoju hrafiky [In the language of graphics]. Kyiv: Mystetstvo, 1967 [in Ukrainian].
5. Istorija ukrainskogo mystectva: 5 t. [History of Ukrainian Art: 5 t.] National Academy of Sciences of Ukraine, IMFe them. M. T. Rylsky, 5. 2007. 1048 p. [in Ukrainian].
6. Zaitseva V. I. Hydognia interpretasia literatyrnyh obraziv Ivana Kotliarevskogo v kylytrno-istorychnomy konteksti kinsia XIX – pochatky XXI stolit / dys. ... kand. mystetstvosnavstva: 26.00.01 / AN Ukrainy, In-t mystetstvosnav., folklorystyky ta etnologii im. M. T. Rylskoho [Artistic interpretation of literary images of Ivan Kotlyarevsky in the cultural and historical context of the late XIX - early XXI centuries]. 2019. 180 p. [in Ukrainian].
7. Krivolapov M. O. Pro mystetstvo ta khudozhnyu krytyku XX stolittia [On art and art criticism of the twentieth century]. Collection of scientific works. Kyiv: 2006. 227 p. [in Ukrainian].
8. Lagytenko O. A. Ukrainska grafika pershoi tretiny XX stolittia [Ukrainian graphics of the first third of the XXth century]. Kyiv: Grani-T, 2003 [in Ukrainian].
9. Lagytenko O. A. Ukrainska grafika XX stolittia [Ukrainian graphics of the XXth century]. Kyiv: Grani-T, 2011 [in Ukrainian].
10. Lamonova O. Shliakhy ukrainskoi hrafiky II-i polovyny XX stolittia. Mystetska mapa Ukrainy. Kyiv [Ways of Ukrainian graphics of the second half of the XXth century. Fine art]. Kyiv: 2000 [in Ukrainian].
11. Petrova O. Folklorni tradytsii v ukrainskii iliustratsii 70–80-kh rokiv XX storichchia [Folklore traditions in Ukrainian illustration of the 70–80s of the XXth century]. Vyp. 5. Kulturolohiia. Kyiv: Stylos, 2000. pp. 61–68 [in Ukrainian].
12. Shpakov A. P. Khudozhnyk i knyha [Artist and book]. Kyiv: Mystetstvo, 1973 [in Ukrainian].